

“BETER” SÖZCÜĞÜNÜN FARKLI BİR KULLANIMI

Gülsel SEV*

ÖZET

Zarfların çeşitlerinden biri olan azlık çokluk zarfları, bir sıfatta, bir zarfta, bir oluş veya kılıfta azlık çokluk gösteren, bunları azlık çokluk bakımından pekiştiren ve ne kadar? ne derece? sorularını karşılayan miktar ve derece bildiren zarflardır. Bu yazıda *beter* sözcüğünün farklı bir kullanımını işlenecektir. Çalışmada *'beter'* sözcüğünün, tıpkı *'çok, pek, fazla'* gibi, azlık çokluk zarfı olarak kullanımına değinilecektir. *Beter*'in bu özelliği de Afyonkarahisar, ilçeleri ve civar illerdeki örneklerle ortaya konulacaktır. Böylece Afyonkarahisar ve civarında *'çok, pek, fazla'* manalarında kullanılan *'beter'* sözcüğüne gerek TDK Türkçe Sözlük madde başı anlamlandırma çalışmalarında gerekse Türk Gramerinde önem arz eden Zarflar konusu işlenirken azlık çokluk zarfları türünde yer verilmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Beter, azlık çokluk zarfı, Afyonkarahisar.

A DIFFERENT USAGE OF “BETER”

ABSTRACT

Adverbs of quantity being a kind of adverbs display quantity of an adjective, an adverb or of an action/occurrence. They reinforce these words in terms of quantity. They provide responses for questions such as how much/many or to what extent. A different usage of *beter* is the focus of the present article. *Beter* means *'worse'* or *'very bad'* in Turkish. Such kind of usage of the word will be put forward with examples from Afyonkarahisar and surrounding provinces. Accordingly, the usage of *beter* as an adverb of quantity must be included in the Turkish Dictionary of TDK as a main entry. It must also be included in adverbs of quantity sections of Turkish grammars.

Keywords: Beter, adverbs of quantity, Afyonkarahisar

Zarfların çeşitlerinden biri olan azlık çokluk zarfları (Alm. Quantitätsadverb, Fr. Adverbe de quantite, İng. Adverb of quantity, Osm. Miktar zarfı) bir sıfatta, bir zarfta, bir oluş veya kılıfta azlık çokluk gösteren, bunları azlık çokluk bakımından pekiştiren ve ne kadar? ne derece? sorularını karşılayan miktar ve derece bildiren zarflardır. en, daha, pek, çok, az, eksik, fazla, biraz, seyrek vb. çok güzel (yer), en derin (göl), pek erken kalktı, fazla konuşmak, biraz dinlenmek, seyrek uğramak. Konağın bütün çocukları gibi Gülsüm de polisten ve karakoldan çok korkardı¹.

Örneklere de görüldüğü üzere azlık çokluk zarfı olarak kullanılan kelimeler sıfatları, zarfları ve fiilleri derecelendirmektedir.

* Doç. Dr., Abant İzzet Baysal Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, E-posta: sev_g@ibu.edu.tr.

¹ Zeynep Korkmaz, **Grammer Terimleri Sözlüğü**, TDK Yayınları, Ankara 2007, s. 29.

Bu çalışmada ‘beter’ sözcüğünün, aynı ‘*çok, pek, fazla*’ gibi, azlık çokluk zarfı olarak kullanımına işaret edilecektir. Sözcüğün edebî dilde kullanımı şöyledir:

beter (bed-ter) Farsça kökenli bir sözcüktür. TDK Türkçe Sözlük’te sıfat olarak ‘daha kötü, çok kötü’ manası verilmiş ve şöyle örneklendirilmiştir².

“Çöllere, Yemen ellerinden **beter** imiş.” -A. Gündüz.

Kelime, yukarıda da görüldüğü üzere, kaynak dilde iki morfemden oluşmuştur. ‘kötü’ anlamındaki ‘bed’ sözüne –ter derecelendirme eki getirilmiştir. Ancak sözcük Türkçede tek morfem olarak algılanır.

L. Campbell, ödünclemelerin yapısını incelerken, kaynak dilde birden çok morfemden oluşan, başka bir ifadeyle karmaşık olan kelimelerin, alıcı dilde tek morfemden oluşmuş gibi kullanıldığını ve bu sebeple de ödünclemelerde yapısal bir basitleşmenin görüldüğünü belirtir. Örneğin, İspanyolcadan İngilizceye geçen *alligator* (timsah) kelimesi *al* (the) ve *lagarto* (timsah) morfemlerinden oluşmuştur. Ancak bu kelime İngilizcede tek morfemlidir. Benzer şekilde Fransızcadan İngilizceye geçmiş olan ve yapı bakımından basit sayılan *vinegar* kelimesi de Fransızcada *vin* (üzüm) ve *aigre* (ekşi, mayhoş) morfemlerinin birleşiminden elde edilmiştir³.

Yine dilimizde, TDK Türkçe Sözlük’te de görüldüğü gibi, *beter*’in pekiştirilmiş sıfat olan *besbeter* (*beş beter*) kullanımı da vardır⁴.

“*Kardeşi Vasfi kocasından **beş beterdî**. Babasından kalan servetin altından girip üstünden çıkmıştı.*” -H. R. Gürpınar.

Türkçemizde *beter*’in *beter et*, *beş beter et*- biçiminde birleşik fiilli biçimleri de bulunmaktadır⁵.

beter et-: Daha kötü duruma getirmek.

“*Biraz önce genç bir arkadaşı sorduğuna soracağına pişman ettiniz, hakaret etmekten **beter ettiniz.***” -Ahmet B. Ercilasun, *Dilde Birlik*, 151.

beş beter et-: Daha kötü hâle düşürmek, daha çok ıstırap vermek.

*Eski derdimden de **beş beter etti.***” -Örneklerle Türkçe Sözlük, 310.

TDK Türkçe Sözlük’te *beterin beteri var* atasözüne “çok kötü bir duruma düşen kimse, bundan daha kötü durumların da bulunduğunu düşünerek avunmalıdır” açıklamasıyla değinilmiştir.

TDK’nın Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü’nde *beter* ile ilgili şu atasözleri bulunmaktadır⁶.

acıkmış kudurmuştan beterdür: Uzun süre bir nesnenin yokluğunu çeken kimse, onu gördüğünde büyük bir istekle ona saldırır.

alışmış kudurmuştan beterdür: Alışılan bir şeyden kolayca vazgeçilmez.

azmış kudurmuştan beterdür: Coşkun ve heyecana kapılmış kimseyi zapt etmek zordur.

² <http://tdk.gov.tr/TR/Genel/SozBul>.

³ Lyle Campbell, *Historical Linguistics*, Edinburg University Press, 1998, s. 65. (Naklen: Mustafa Sarı, *Türkçenin Batı Dilleriyle İlişkisi*, TDK Yayınları, Ankara 2008, s. 207.

⁴ <http://tdk.gov.tr/TR/Genel/SozBul>.

⁵ Açıklamalar ve Örnekler Etmek Fiiliyle Yapılan Birleşik Fiiller ve Tamlayıcılarla Kullanılışı isimli kitaptan alınmıştır. bk. Gülsel Sev, *age*, s. 38.

⁶ <http://tdkterim.gov.tr/atasoz/>

şüyu vukuundan beter: Bir şeyin dedikodusunun yapılması, onun gerçekleşmesinden daha kötüdür.

beter’in dilimizdeki bütün kullanımlarında anlamı, örneklerden de anlaşıldığı gibi, ‘*daha kötü, çok kötü*’ şeklindedir.

* * *

Afyonkarahisar’ın Çay ilçesinde **beter** ‘*çok, pek*’ anlamlarında, azlık çokluk zarfı olarak kullanılmaktadır.

beter eyi, beter güzel, beter ıscak, beter kötü, beter ağladı, beter gızdı vb.

Örneklere ‘beter’ sözcüğünün özellikle de ‘*beter kötü*’ örneğinde, Türkiye Türkçesindeki ‘daha kötü, çok kötü’ manası taşımadığı çok açıktır. Böyle olsaydı manasının ‘daha kötü kötü’, ‘çok kötü kötü’ şeklinde olması gerekirdi. Oysa burada *kötü* sıfatını **beter** zarfı derecelendirerek ‘çok kötü’ manası vermektedir.

Dilimizde, **beter** gibi, ‘çok, pek’ anlamlarına gelip Türkçe kökenli olmayan başka azlık çokluk zarfları da vardır: *gayet, fazla, fevkalade, müthiş* gibi. Bunlara pekâlâ **beter**’ de ilave edilebilir.

M. Sarı’nın Türkçeye girdikten sonra tür değişikliğine uğrayan batı kökenli kelimeleri inceleyen çalışmasında “Kaynak dilde sıfat ve isim gibi kullanılan bazı kelimelere, Türkçede kaynak dildeki görevlerine ek olarak bir de zarf görevi eklenmektedir. Yukarıda belirtildiği gibi Türkçede sıfatların zarf olarak da kullanılması yaygındır. Bu sebeple, batı dillerinde sıfat olan ancak zarf gibi kullanılmayan birçok kelime, Türkçede zarf özelliği de kazanmıştır.” şeklindeki açıklamaları çalışmanın konusunu destekler niteliktedir.⁷ Şöyle ki; **beterin** geldiği dilde yani Farsçada sıfat olarak kullanıldığı TDK Türkçe Sözlük’te de ifade edilmiştir. Bu çalışmada ise kelimenin zarf özelliği de gösterilerek zarf olarak işletebilmesi ispatlanmaya çalışılacaktır.

TDK’nın Türkiye Türkçesi Ağzları Sözlüğü’nde de **beter**’in azlık çokluk zarfı olarak daha çok Afyonkarahisar ve civarında ‘çok, pek’ manalarında kullanıldığı, örnekler ve açıklamalarla belirtilmiştir⁸.

beter (I) Çok, pek. -Derleme Sözlüğü c: 2.

*Bolvadin –**Afyon**

Hacıkebir, Çavdarhisar *Emet –**Kütahya**

-**Kars köyleri**

beter (I)

[-> bet (I) -1] -Derleme Sözlüğü c: 2.

bet (I)

1. Çok, pek: Buğdaylar bet güzel olmuş. -Derleme Sözlüğü c: 2.

Anbanaz –**Afyon**

⁷ Mustafa Sarı, “Türkiye Türkçesinde Sözcük Türlerinin Değişikliğe Uğraması”, **Türkoloji**, Dil ve Edebiyat Araştırmaları Derneği Yay., No:1, Ankara, 2000, s. 227-242.

⁸ <http://tdkterim.gov.tr/ttas/?kategori=derlay&kelime=beter>

Garipköy *Tavas –**Denizli**

*Fethiye köyleri, *Milas –**Muğla**

[bed -1]

Çok, pek -Derleme Sözlüğü c: 2.

Kızılca *Tavas -**Denizli**

[bise (II) -2]

Çok, pek -Derleme Sözlüğü c: 2.

*Sarayköy -**Denizli**

beter

Çok, fazla: Ekin şimdiden bek beter olmuş, boya gakmış. -Derleme Sözlüğü c: 12

Dereçine *Sultandağı **Afyon**

Kullanımlardan da anlaşılacağı üzere *beter*'in yanında *bet (bed)*, *bise* biçimlerinde de 'çok, pek, fazla' manaları söz konusudur.

Bolvadin, Çay ve Çobanlar Ağzı isimli Yüksek Lisans tezinde de eldeki çalışmanın konusuyla paralel örnekler vardır:

“sindi gavga etdin mi *beter* gavga ederiS biz bunnan.”⁹

“-Düğünlerde ne gibi adetleriniz var?

“-*beter* yaparlar canım. her şeyi yaparlar.”¹⁰

* * *

Türkiye Türkçesi ağızlarında 'beter'in şu manaları da bulunmaktadır.

beter

< Far. bed-ter: Çok kötü, daha kötü (Erzincan Merkez) -Erzincan ve Yöresi.

Erzincan ve yöresi

beter

< Far. beter: beter, daha kötü; huysuz, Tc□0 Tw□[(E9vgaw□[(E9vc)-2.6.3(n)18.7(tE)2t)78kru.

•

